

УДК 371.134

Юлія Єрмак

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ПРОФЕСІЙНОГО САМОПІЗНАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ

Ціннісно-сміслові ставлення студентів до вчительської професії і до себе як суб'єкта майбутньої педагогічної діяльності залежить від того, настільки активно й систематично майбутні вчителі займаються професійним самопізнанням у фаховій підготовці. Фахова підготовка майбутніх учителів має, перш за все, допомогти розкрити можливості кожного студента, зорієнтувати на професійне самовизначення, довести значущість особистісного й професійного зростання на сучасному етапі розвитку нашої країни.

Професійне самопізнання майбутніх учителів відбувається не лише під впливом професорсько-педагогічного колективу, але і в процесі самовиховання та самоосвіти. Як у фаховій підготовці, так й у процесі самовиховання та самоосвіти студентів необхідно підтримувати, оскільки вони ще не мають належного досвіду професійного самопізнання, їм бракує акмеологічних знань про природу людини, вмінь самоорганізації й саморегуляції. Проблема професійного самопізнання майбутніх учителів у фаховій підготовці є однією з актуальних ідей акмеології та педагогічної акмеології в Україні [5].

Розв'язання проблеми надання психолого-педагогічної підтримки тим, хто навчається, допомоги в подоланні труднощів започатковано в дослідженнях А. Андрєєвої, О. Газман, Н. Кислої, А. Мудрик та інших. У працях В. Маралова розглядаються питання психолого-педагогічної підтримки професійного самопізнання й саморозвитку [1]. Про підвищення інтересу до самопізнання під час проведення акмеологічних тренінгів йдеться в працях Л. Рибалко [5]. У дослідженнях узагальнено вивчаються труднощі, що заважають самопізнанню особистості. На жаль, ученими й практиками ще недостатньо вивчалися питання, що стосуються психолого-педагогічної підтримки майбутніх учителів на основі виявлених труднощів, які вони відчувають у фаховій підготовці.

Мета статті – з позиції виявлення та подолання труднощів, які відчувають майбутні вчителі у фаховій підготовці, розкрити суть психолого-педагогічної підтримки професійного самопізнання.

У Новому тлумачному словнику української мови (2008) зазначається, що підтримка – дія за значенням підтримувати те, що підтримує кого-, що-небудь, служить опорою комусь, чомусь; підпертя, підпора, піддержка; те, що зберігає чию-небудь життєздатність, підкріплює, зміцнює кого-небудь; те, що вселяє впевненість, підбадьорює

[1, с. 669]. У нашому розумінні психолого-педагогічна підтримка особистості – це внутрішні й зовнішні ресурси, які допомагають максимально повній самореалізації й саморозвитку людини. У межах дослідження психолого-педагогічною підтримкою професійної самореалізації майбутніх учителів вважаємо сукупність прийомів, методів, форм, засобів педагогічного впливу на самосвідомість особистості, які стимулюють максимально повне розкриття внутрішнього потенціалу й розвивають прагнення постійного самовдосконалення в професійній діяльності.

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, дослідники суттєвими ознаками підтримки називають допомогу, подолання особистісних проблем (індивідуальних інтересів), фізичне здоров'я, психічне здоров'я, просування в навчанні, виховання, спілкування, життєве й професійне самовизначення, самостійне досягнення результатів, діяльність фахівців, сприяння в розвитку (А. Андрєєва, Т. Анохін, А. Асмолов, О. Газман, Н. Кисла, А. Коджаспіров, Г. Коджаспірова, А. Мудрик та інші).

Термін «педагогічна підтримка особистості» вперше застосував О. Газман у лабораторії «Проектування інновацій у вихованні» ІПІ РАО, вкладаючи в розуміння поняття спільну працю з дитиною з метою визначення її особистісних інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод, що заважають самореалізації й саморозвитку. Учений визначає такі напрями реалізації педагогічної діяльності із метою підтримки особистості того, хто навчається та виховується: 1) створення зовнішнього сприятливого середовища для комфортного біологічного і психологічного існування особистості, збереження її фізичного та психічного здоров'я; 2) організація мікросоціального середовища через підтримання гуманістичних відношень, спілкування, творчої діяльності, психологічного клімату; 3) забезпечення внутрішніх умов (установок, потреб, можливостей особистості) для розвитку самості, саморозвитку особистості. За реалізацією педагогічна підтримка може бути як безпосередньою, так і опосередкованою; надаватися як у цілому групі, так і індивідуально. За характером впливу педагогічна підтримка може бути превентивною та оперативною [1].

В. Кукушин педагогічну підтримку розподілив на таку, що: 1) забезпечує загальну педагогічну підтримку усіх учасників і створює необхідний для цього тон доброзичливості, взаєморозуміння й співпраці. Це уважне, привітне ставлення вчителя до учнів, довіра до них, заохочення до планування уроку, створення ситуацій взаємного навчання, використання діяльнісного змісту, ігор, різних форм драматизації, творчих праць, позитивна оцінка досягнень, діалогічне спілкування; 2) спрямована на індивідуально-особистісну підтримку й передбачає діагностику індивідуального розвитку, наочності, вихованості, виявлення особистісних проблем дітей, відстеження проблем кожної дитини.

Важливе значення має дозування педагогічної допомоги, засноване на знанні й розумінні фізичної й духовної природи дитини, обставин його життя й долі, особливості душі й характеру, мови й поведінки, а також властивим для нього темпом роботи. Особливої ролі в індивідуальній підтримці вчителі надають ситуаціям успіху, створенню умов для самореалізації особистості, підвищення статусу учня [4, с. 69–70].

На основі проведеного аналізу вище названих наукових праць схилиємося до того, що термін «психолого-педагогічна підтримка особистості» є більш глибоким і змістовним, оскільки в такому вживанні підтримка розуміється як допомога людині, що базується на основі знання її індивідуальних особливостей, ставленні до проблем, труднощів, що виникають в особистісному й професійному житті.

Нами було проведено пілотажний експеримент (опитано 86 молодих викладачів, 187 студентів ВНПЗ), у ході якого з'ясувалися труднощі, що заважають самопізнанню викладачів і майбутніх учителів.

У дослідженні ми акцентували увагу на тому, чи ставлять молоді викладачі перед собою мету професійного самопізнання. Молоді викладачі відповіли, що мету професійного самопізнання бачать як:

а) розвивати і вдосконалювати власний потенціал, реалізовувати потенційні можливості, рухатися вперед і підвищувати рівень професійних знань і передавати їх майбутньому поколінню, змінити світ на краще, починаючи з себе (25,6 %);

б) бути для студентів цікавою людиною, схожою на досвідчених викладачів, батьків, які працюють викладачами, «бажання працювати викладачем виникло протягом навчання в університеті, воно викликане одним з викладачів, який доводив необхідність і важливість цієї професії, показав на власному прикладі професіоналізм», розвивати ораторські здібності перед аудиторією (23,3 %);

в) спілкуватися зі студентами, встановлювати зв'язок з майбутніми фахівцями, відкривати «нові горизонти» людської душі, отримувати задоволення від спілкування зі студентами, прагнення вивчати людей, колектив (18,6 %);

г) створювати атмосферу комфортності, доброзичливих стосунків між студентами, викладачами і студентами, згуртовувати колектив, піднімати загальну культуру та культуру взаємовідносин, отримувати задоволення, спостерігаючи за успіхами студентів, за тим, як розширюється їхній кругозір, виникає інтерес до навчання, «я дуже уважно ставлюся до того, як допомогти студентам розібратися у тій чи іншій темі, спостерігаю за тими методами, які я використовую у роботі з ними, зрозуміти, які з них найбільш ефективні», допомагати студентам реалізувати власний потенціал, співпрацювати з ними (12,8 %);

д) стимулювати інтерес у студентів до навчання на лекції, семінарах, практичних заняттях, «викликати такий інтерес у студентів до навчальних

дисциплін, щоб вони займалися ще й самостійно», працювати на якісний результат (10,5 %);

ж) формувати ціннісні орієнтири серед інтелігентних прошарків суспільства, виховувати особистісні якості студентів й поважного ставлення до іншої людини (9,2 %).

На основі професійного самопізнання у викладачів з'являються різні думки. Одна з молодих викладачок написала: «Може це смішно, але я вірю в те, що наша система освіти – одна з найкращих, але, на жаль, зараз вона в занепаді, і я бажаю вивести її з цього стану». «Я люблю дітей і зараз викладаю. У мене з'явилася ще одна мета – змінити негативну установку до навчання на позитивну, оскільки багато студентів не хочуть і не цікавляться навчанням». «Моє бажання працювати викладачем спочатку було викликане звільнитися від роботи вчителя у школі. Зараз я вважаю, що робота викладача є перспективною і особисто для мене це – найкраще, що можна запропонувати фахівцю педагогічного профілю для його зростання, самореалізації. Оцінюючи свої наукові, розумові здібності, я вважаю, що ця робота підходить мені. Крім того хотілося додати, що неможливо працювати викладачем у ВНЗ без досвіду роботи у школі. Зараз, оцінюючи своє минуле життя, я розумію, що майже десять років роботи в школі були невинуватими. Без цього я б зараз не змогла визначитися з темою дослідження, частина якого може стати частиною моєї подальшої діяльності у ВНЗ». «Я працюю вчителем, але в дитинстві цього не хотіла. Я хотіла знати іноземну мову. Закінчивши педагогічний університет, я не знайшла роботу перекладача і пішла працювати у школу. За це я вдячна долі. Мені приємно бачити те, чому я навчила учнів, відчувати в їхніх очах вдячність». «Маючи трьох власних дітей, мені вистачить сили й на студентів».

Позитивні особливості професії педагога виявлені в такому: вчителем можна працювати в будь-якому населеному пункті країни; якщо ти зможеш працювати у ВНЗ або у школі – ти зможеш працювати в будь-якому колективі; на відміну від інших фахівців учитель має відпустку влітку, соціальні пільги; можливості особистісної самореалізації, спілкування з тими, кого навчає. Небажання працювати викладачем обумовлене завантаженістю, малою заробітною платнею.

Опитані майбутні вчителі відчують труднощі в професійному самопізнанні, що пов'язують з такими чинниками, як: 1) відсутність мотивації до навчання, майбутньої професійної діяльності, небажання працювати учителем, недостатній рівень відповідальності, недостатній рівень усвідомлення себе в ролі майбутнього педагога, недостатньо активна суспільно-громадська позиція, невміння перебудовувати свідомість і самосвідомість у професійному напрямі, оцінювати власні професійні можливості, враховувати відповідність трудової діяльності особистим інтересам, «іронічне» ставлення до цілей майбутньої професії

(39,1 %); 2) не вистачає практичних занять, тренінгів, де студенти розкривали б внутрішній потенціал, та як наслідок небажання працювати у зв'язку з відсутністю інтересу і часу, обмаль часу і багатьох завдань на самостійне опрацювання (25,7 %); 3) байдужість викладачів до особистості студента, «прочитав лекції, побачив студентів та й пішов додому, бо мало платять», студенти «не займаються самопізнанням за умови авторитаризму викладача, або за умови його байдужого ставлення до навчальної дисципліни» (19,8 %); 4) відсутність чітких життєвих орієнтирів, бажання пізнавати себе, бажання узагалі вчитися, сконцентрованості на об'єкті самопізнання та заважає власна лінь, невпевненість у власних силах (15,4 %). Отже, труднощі професійного самопізнання пов'язані з відсутністю професійної спрямованості майбутніх учителів, їхніми невміннями пізнавати себе й розкривати професійний потенціал, недостатньою увагою викладачів до потреб студентів.

Викладачі у навчальний час організовують професійне самопізнання студентів у такий спосіб: знайомство з різними видами професійної діяльності, залучення студентів до різнопланових професійно орієнтованих робіт, методи аналізу, синтезу, проведення конференцій, семінарів, тренінгів, вправи, самостійна робота, ситуації успіху, евристичний спосіб пізнання, прийоми самоконтролю, заохочення, тести, анкетування, консультація студентів, організація та перевірка самостійних і практичних робіт.

У позанавчальний час викладачі організовують професійне самопізнання студентів у такий спосіб: організація кружків художньої самодіяльності, студентських профспілок, студентського самоврядування, робота в бібліотеках, екскурсії до музеїв, театрів, волонтерська праця, спілкування з видатними професіоналами, написання статей.

До прийомів і методів професійного самопізнання студенти відносять: самовідношення, самовдосконалення, самооцінювання, самоконтроль, самоспостереження, саморозвиток, складання плану власного шляху професійного саморозвитку.

Професійне самопізнання вимагає дослідження труднощів, що заважають майбутнім учителям розкривати особистісно-професійний потенціал у фаховій підготовці. Психолого-педагогічну підтримку професійного самопізнання майбутніх учителів розглянуто як сукупність прийомів, методів, форм, засобів педагогічного впливу на самосвідомість особистості, які стимулюють максимально повне розкриття внутрішнього потенціалу й розвивають прагнення постійного самовдосконалення в професійній діяльності. Перспективою подальшого пошуку з означеної проблеми є вивчення зв'язку професійного самопізнання з професійним самовихованням, оскільки в здійсненні самопізнання важливу роль займають потреби, особистісні якості впевненості в собі, старанності, відповідальності за прийняті рішення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Газман О. С. Педагогическая поддержка детей в образовании как инновационная проблема / О. С. Газман // Новые ценности образования: десять концепций и эссе. – М. : Инноватор, 1995. – 58 с.
2. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / В. Г. Маралов. – М. : Издат. Центр «Академия», 2002. – С. 99–189.
3. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. / укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. – Т. 2. – К. : Вид-во «Аконіт», 2008. – С. 669.
4. Педагогические технологии : учеб. пособие для студ. пед. спец-тей / под. общей ред. В. С. Кукушина. – Серия «Педагогическое образование». – Ростов н/Д : издат. Центр «Март», 2002. – С. 69–70.
5. Рибалко Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект) : [монографія] / Л. С. Рибалко. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2007. – 443 с.